

KÖZOKTATÁSI INTÉZMÉNYEK PEDAGÓGIAI PROGRAMJAINAK VIZSGÁLATA A KÖRNYEZETI NEVELÉS TÜKRÉBEN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A SZELEKTÍV HULLADÉKGYŰJTÉSI GYAKORLATRA

DR. KISVÁRDAI MELINDA, A.S.A. KÖZTISZTASÁGI KFT.,
HÓDMEZŐVÁSÁRHELY, MAGYARORSZÁG, BERCSÉNYI MIKLÓS
ÉLELMISZERIPARI SZAKGIMNÁZIUM, SZAKKÖZÉPISKOLA ÉS KOLLÉGIUM,
MAGYARORSZÁG, KISVARDAIMELINDA@GMAIL.COM

ABSZTRAKT

Az ENSZ 57. közgyűlése a 2005–2014 közötti évtizedet a Fenntarthatóságra nevelés évtizedének nyilvánította. A Szervezet fő célja volt, hogy az oktatás minden szintjét és formáját áthassák a környezetvédelem alapértékei. E cél elérését nagymértékben szolgálják az iskolák környezeti- és egészségnevelési programjai, melynek jogszabályi előírását a közoktatásról szóló – többször módosított – 1993. évi LXXIX. törvény 48.§ (3) bekezdése tartalmazza. Megvizsgáltam Győr-Moson-Sopron és Tolna megye területén található közoktatási intézmények pedagógiai programját. Elmondható, hogy a szelektív hulladékgyűjtés témaköre még mindig csekély arányban jelenik meg a programokban. A dokumentumok felülvizsgálatára szükség van: naprakész programokat kell megfogalmazni – kitérve a hulladékgyűjtési gyakorlat fontosságára is, ugyanis a környezetszennyezés egyik kiemelkedő jelentőségű problémája az egyre növekvő hulladék mennyisége.

KULCSSZAVAK: pedagógiai program, hulladék, környezeti nevelés, iskola

BEVEZETŐ

„Az emberiség előtt álló legnagyobb kihívás, hogy az ember életmódjával hozzájáruljon a környezeti válság csökkentéséhez ... A problémák felismertetésében rendkívül nagy szerepe van az oktatásnak.” (Kováts-Németh, 2010, 57. old.). Az óvoda és az iskola az a színtér, ahol a gyermekek tudásának gyarapítása mellett személyiségfejlesztés is folyik. Az oktatás keretein belül a pedagógusokra komoly nevelési feladatok hárulnak, viszont a tantárgyak mindegyike alkalmas a környezettudatos szemlélet kialakításának elősegítésére. A tiszta, élhető környezet, és a fenntartható fejlődés alapjainak magvait a fiatal generációban kell elültetni, az iskolai tanulmányai során táplálni kell, hogy egy olyan világnemzedék nevelkedjen fel „amely ismeri legtágabb környezetét is, törődik azzal, valamint annak problémáival. Ismeretekkel, készségekkel, attitűdökkel, motivációval és elkötelezettséggel rendelkezik, hogy egyénileg és közösségben dolgozzon a jelenlegi problémák megoldásain és az újabbak megelőzésén.” (Kováts-Németh, 2010, 91. old.). Tbiliszben 1977-ben tartott kormányközi konferencián már beszámoltak arról, hogy a környezeti nevelés tananyagát a közoktatásban és a felsőoktatásban is tanítják több országban. „Már a Tbiliszi Nyilatkozat úgy fogalmazott, hogy a környezeti nevelés ne legyen csak egy tantárggyal több a tantervben, hanem be kell építeni minden tantárgyba. A cél elérni azt, hogy interdiszciplináris szemlélet váljon uralkodóvá, és az előzetes tantárgyi egyeztetések során kialakuljon egy gyakorlati tanítási-tanulási modell, amely a környezeti problémák gyakorlati megoldására törekszik,

illetve igyekszik erre a tanulókat felkészíteni azáltal, hogy hozzászoktatja őket a döntéshozatalhoz.” (Kováts-Németh, 2010, 92. old.).

A környezeti nevelés integráltan, minden tantárgyban meg kell jelenjen, nem köthető egyetlen tantárgyhoz pl. biológia, hanem tantárgyakon átnyúló együttműködésre és problémamegoldásra nevelő tanulási-tanítási tevékenység. A környezeti nevelés egyik távlati célja, hogy „a társadalom egészében a környezettel kapcsolatos új magatartás, életvitel kialakítása” megteremtődjön. (Kováts-Németh, 2010, 119. old.). A környezeti válság egyik fontos feladata a hulladék-probléma megoldása. A hulladék mindennapjaink és termelési tevékenységünk során folyamatosan keletkezik – további sorsáról viszont gyakran hiányos ismeretekkel rendelkezünk. A tudatos fogyasztás és a hulladékszegény technológia szintén a környezeti nevelésben realizálódik, így a közoktatásban nagy hangsúlyt kell rá fektetni. Kutatásom során a jogszabályi háttér tanulmányozása után a pedagógiai programokat vizsgáltam, mely alátámasztja, hogy a hulladékgazdálkodás viszont csekély hangsúlyt kap az oktatás során. Az iskolai tananyagok és a törvényi előírások harmonizációja mellett a pedagógiai programok irányelvei határozzák meg az elsajátítható ismereteket, ezért meghatározó szerepe lenne környezeti nevelési központú pedagógiai programok megszületésének.

1. HULLADÉKGAZDÁLKODÁS ÉS BIOETIKA

1.1.A hulladék, mint globális környezeti probléma

„Az elmúlt évtizedekben szabadabbá vált az információáramlás, a hírek és a szüretlen digitális médiatartalom a korábbiakhoz képest lényeges torzítással jutnak el az emberekhez. Így a globális környezeti problémák is erőteljesebben jelenhetnek meg az emberek hétköznapijaiban, és azok létezése és okai még jobban felerősödnek.” hangsúlyozza Schiberna és Stark. (Schiberna–Stark 2011) A globális környezeti problémák alapvető oka a *fogyasztói igények állandó növekedése*, amely a népességnövekedésből és a jólét fokozódásából adódik. (Szarka, 2011) Az életszínvonal emelkedése napjainkra újabb problémák forrása is lett, többek közt a megemelkedett fogyasztás *növelte a hulladék mennyiségét*. (Schiberna–Stark, 2011) Az emberi kapzsiság miatt a természet erőforrásait arra használjuk fel, hogy kielégíthessük emberi szükségleteinket, de ezek az erőforrások nem állnak korlátlanul rendelkezésünkre. Mindennapi életünk során ezért nagymértékű kárt és szennyezést okozunk. (Simon, 2011) A környezetszennyezés egyik kiemelkedő jelentőségű problémája az egyre növekvő hulladék mennyisége. Korunk társadalmá mértéktelen élvhajzás és a jólét iránti fokozott igénye végett egyre kevesebb figyelmet szentel a természet tiszteletére. A társadalmi szerkezet és értékrend drasztikus átalakulása figyelhető meg az elmúlt évtizedekben, mellyel egy időben az erkölcsi kérdések a morál szinte teljes eltűnését jelentik. Az illegális hulladéklerakás példája kiválóan szemlélteti eme erkölcsvesztett társadalmunk közönyösségét a környezetünk, és ez által magunk egészsége iránt. Habár konferenciák, egyezmények, törvények és akciók igyekeztek felismertetni a veszélyt, melyet a modern vagy posztmodern kor embere idézett elő, a globális környezeti problémák, mint a hulladék is jelen van (Kováts-Németh, 2010)

1.2.A bioetika jelentősége a környezeti konfliktusokban

A XXI. században elterjedt nézet, hogy „a környezeti elővigyázatosság elvével szemben a gazdasági érdekek érvényesülnek.” (Jávor, 2010, 104. old.) A globalizáció a gazdasági

határokon túl kulturális és értékrendi változásokat is eredményezett. A pénz egyeduralma háttérbe szoríthat minden olyan ágazatot – többek közt a környezetvédelmi intézményeket és tevékenységeket – amelyeknek értéke nem, vagy csak igen közvetve fejezhető ki. (Farkas 2010) Napjainkban a kapzsiság, az uzsora, a pénz az istenek. Nincs egyetemes jólét, mert nincs olyan, hogy mindenkinek elég és megfelelő legyen minden. Ez a kapzsiság megmutatkozik többek közt a természeti erőforrások kizsákmányolásában is. Tekintsük Arne Naess alapította bioszociális irányzat egyik változatának, a mély-ökológia állítását: a világ, ami körülvesz minket, az mi vagyunk. „Ebből következik, ha a természetet pusztítjuk, azzal saját magunkat pusztítjuk.” (Jávor, 2010, 98. old.) A hazai jogrend szerint a környezethez való jog több mint a hagyományos állampolgári jog, mert „mindenki” szerepel alanyi körében. Az állami kötelezettség a nemzetközi együttműködésben való részvételt is magába foglalja. A környezet megóvás tehát minden állampolgár feladata és egyben kötelezettsége. (Bándi, 2010)

1.3.A környezetszennyezés csökkentésének lehetőségei a hulladékgazdálkodás területén

A társadalmi csoportok és az egyének számára is alapvető jelentőségű a helyi társadalmi környezet. Ha az egyén személyes ügyének érzi a környezete tisztaságának megóvását, akkor ezen a változások sikeresen beépülhetnek a gyakorlatba. A megvalósuláshoz viszont *széleskörű környezettudatos szemléletformáló kommunikációs kampányok* és nem utolsósorban *környezeti nevelés* szükséges. A hatékony ismeretátadás érdekében ezek a tevékenységek nem lehetnek alkalmoszerűek.

Ahhoz, hogy minden korosztály környezettudatos életvitelének kialakulását elérjük fontos nemzeti és globális feladat a környezeti nevelés, illetve az oktatás, a szakképzés és a pedagógusok továbbképzésének erőteljesebb támogatása és fejlesztése. Ez egyaránt vonatkozik a hagyományos, valamint a médián keresztül történő és egyéb eszközökkel megvalósuló nevelésre is. (www.kvvm.hu)

A nemzetközi egyezmények hatására és a globális problémák országos szintű kezelése és megelőzése érdekében hazánkban 1995-ben megszületett az első, környezet védelmét szolgáló törvény. A törvény tisztázza a hulladék fogalmát, de a részletes intézkedések és feladatokra vonatkozó előírásokat csak a 2000. évi XLIII. törvényt a hulladékgazdálkodásról tartalmazza. 2012-ben a kormány új törvény megalkotásáról döntött. 2012. évi CLXXXV. törvény a hulladékról a környezetbarát hulladékgazdálkodás feltételeit teremti meg, és szemléletváltásra ösztönöz. Az új hulladékgazdálkodási törvény céljai közt szerepel

- a hulladékhierarchia rendszerének továbbfejlesztése: a hasznosítási lehetőségeken belül is elsőbbségi sorrend: csökkentjük a hulladék képződését=> előnyben részesítjük a hulladékszegény technológiákat=>kevesebb szennyező anyagot kibocsátó termékek előállítás=> elősegítjük a hulladékként kockázatot jelentő anyagok kiváltását;
- a Nemzeti Megelőzési Program kidolgozása az Országos Hulladékgazdálkodási Terv részeként, amely meghatározza az adott területre vonatkozó megelőzési célokat és intézkedéseket. (<http://net.jogtar.hu>)

2. A KÖRNYEZETTUDATOS TÁRSADALOM ELŐÍRÁSAI A HAZAI JOGI SZABÁLYZÓKBAN ÉS ELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSEI

2.1. Magyarország környezeti jogalkotása

Magyarországon az ipari eredetű környezeti ártalmak megelőzéséről és elhárításáról szolt az 1872. évi Ipartörvény. Jelentős az erdőkről és a természetvédelemről szóló 1935. évi IV. törvény (Karcza, 1999) Hazánkban az 1976. évi II. törvény volt az első környezetvédelmi törvény, mely az emberi környezet védelméről szolt, és egészen 1995-ig a környezetügy „alapokmánya” maradt, gyakorlatilag viszont alig hozott érdemleges változást (Bándi, 2004) A Magyar Köztársaság Alkotmánya az 1989-es alapvető módosítás során rögzítette: „18. § *A Magyar Köztársaság elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez.*” (Karcza 1999)

A nemzetközi egyezmények hatására és a globális problémák országos szintű kezelése és megelőzése érdekében hazánkban 1995-ben megszületett az első, környezet védelmét szolgáló törvény (1995. évi LIII. törvény, Kvt.), melyben az országgyűlés jogi keretek közé emelte a „környezet igénybevételének, terhelésének és szennyezésének csökkentését, károsodásának megelőzését, a károsodott környezet javítását és helyreállítását.” (<https://net.jogtar.hu/>)

A környezetvédelmi törvény mellett fontos dokumentum az Országgyűlés jogkörébe tartozó, hatévenként megújítandó Nemzeti Környezetvédelmi Program (továbbiakban: NKP). Az I. NKP-t 1997-ben fogadták el (Karcza, 1999), jelenleg 2014-2019-ig a IV. van érvényben. „Az Unió cselekvési programokkal párhuzamosan, azokkal összhangban nemzeti környezetvédelmi programok (NKP) szabják meg a hazai irányokat.” (Somogyi, 2011). Az uniós jogalkotás nyomán vagy azzal összhangban megalkotott hazai jogi szabályozásban a 2012. január 1-jén hatályba lépett új alaptörvény a környezetvédelem tekintetében megtalálhatóak a fenntartható fejlődéssel és a jövő generációkért érzett felelősséggel kapcsolatos alapelvek (Bartha, 2014)

1.sz. táblázat: Hazai környezetvédelmi jogi szabályozás (Kisvárdai, 2018)

Korábbi	Aktuális
1993. évi LXXIX. közoktatási tv.	2011. évi LXXIV. köznevelési tv.
130/1995. (X. 26.) Korm. rend. (NAT)	2012-es NAT (Nemzeti Alaptanterv)
1998. Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia	2010. Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia
2003. Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia	
1995. évi LVI. törvény a környezetvédelmi termékdíjról, továbbá egyes termékek környezetvédelmi termékdíjáról	2016. évi CXXXIX törvény a környezetvédelmi termékdíjról szóló 2011. évi LXXXV. törvény módosításáról
2011. évi LXXXV. törvény a környezetvédelmi termékdíjról	
1995. XLII. törvény az egyes helyi közszolgáltatások kötelező igénybevételéről	2015. évi CCXI törvény a kéményseprő-ipari tevékenységről
2012. évi XC. törvény	
1872. évi Ipartörvény	2012. évi CXLIII tv. környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény és a kereskedelemről szóló 2005. évi CLXIV. törvény módosításáról
1935. évi II. törvény az erdőkről és a természetvédelemről	

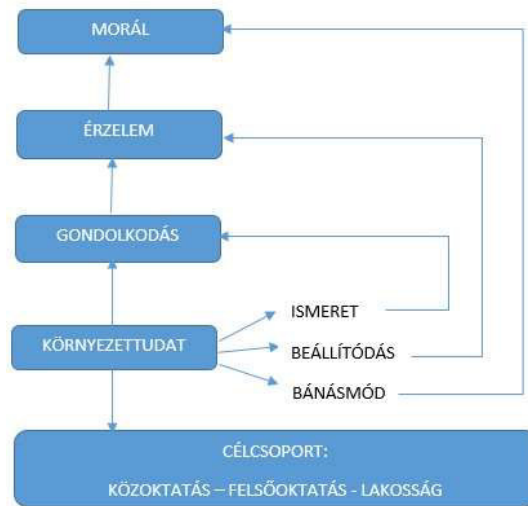
1976. évi II. törvény az emberi környezet védelméről	
1995. évi LIII. környezetvédelmi törvény	
102/1996. (VII. 12.) Korm. rendelet a veszélyes hulladékokról	hatálytalan az EU csatlakozást követően
120/2004. (IV. 29.) Korm. rendelet az Európai Közösségen belüli, az oda irányuló és az onnan kifelé történő hulladékszállítás felügyeletéről és ellenőrzéséről	
2000. évi XLIII. hulladékgazdálkodási tv.	2016. évi XLVII. törvény a hulladékról szóló 2012. évi CLXXXV. törvény módosításáról
2012. évi CLXXXV. tv. a hulladékról	
318/2013. (VIII. 28.) Korm. rendelet a hulladéklerakási járulék megfizetéséről és felhasználásának céljairól	373/2016. (XI. 29.) Korm. rendelet a hulladéklerakási járulék megfizetéséről és felhasználásának céljairól szóló 318/2013. (VIII. 28.) Korm. rendelet módosításáról
I. Nemzeti Környezetvédelmi Program 1997-2002	IV. Nemzeti Környezetvédelmi Program 2015-2020
II. Nemzeti Környezetvédelmi Program 2003-2008	
III. Nemzeti Környezetvédelmi Program 2009-2014	
I. Országos Hulladékgazdálkodási Terv 2003-2008	III. Országos Hulladékgazdálkodási Terv 2015-2020
II. Országos Hulladékgazdálkodási Terv 2009-2014	
2007. Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia	2013. Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia (2012-2024)
2011. Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia - tervezet	

A környezeti nevelés szükségességét három dokumentum alapozta meg: az 1993. évi LXXIX. közoktatási törvény, az 1995-ben kiadott Nemzeti alaptanterv és a környezetvédelmi törvény. A Nemzeti alaptanterv megjelenését követően látott napvilágot 1998-ban az első Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia, melynek legfontosabb alapelve, hogy a környezet és nevelés minden embert érint. (Kováts-Németh, 2010) Ezt követte a 2003-as és a jelenleg is érvényes 2010-ben kiadott verzió.

Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégiát (2012–2024) jóváhagyta és az Országgyűlés elé terjesztését javasolta a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács 2012. május 16-i ülésén, melyet 2013. március 25-i ülésnapján elfogadott. A Keretstratégia alapvetően az országunkon belüli fenntarthatóság kérdéskörével foglalkozik, a megfogalmazott fenntarthatósági célok ugyanakkor kijelölik azokat a prioritásokat is, amelyeket Magyarországnak a nemzetközi együttműködések keretében követnie érdemes. A Stratégia kimondja, hogy a társadalmaknak változtatniuk kell képviselt értékeiken és céljaikon: a jólét növelése mellett kiemelten fontos lesz azon feltételek és korlátok megállapítása, melyeket figyelembe kell venni, nem szabad átlépni a jó élet feltételeinek biztosítása során.

2.2.A környezettudatosság elméleti megközelítései

Kováts-Németh Mária (2010) a Nemzeti alaptanterv és a nemzetközi egyezmények alapján fogalmazta meg a környezettudatos nevelés szerepét a személyiség-fejlesztésben. A környezeti nevelés olyan átfogó nevelési feladat, mely át kell, hogy hassa a személyiségfejlesztés egészét. Mindezt több ponton is indokolhatjuk: a környezeti nevelés környezettudatos nevelés, azaz a cél a környezettudatos magatartás kialakítása. Kováts-Németh Mária az 1. ábrával szemléltette azt a hatásrendszert, mely a környezettudatos magatartás elsődleges eszköztárát rendszerezte.

1. ábra: A környezetpedagógia társtudományai (Kováts-Németh, 2010)

„A környezettudat kognitív tartománya a gondolkodást fejleszti és feltételezi:

- az eligazodást a természet és a környezet, a társadalom, a jog és a gazdaság területén;
- a természettudományos gondolkodás fejlesztését;
- a környezet és ember alkotta értékek felismerést;
- a környezetkímélő eljárások, technológiák ismeretét;
- a fenntartható fogyasztás elvének megértését;
- az egész életen át tartó tanulás fontosságát.

A környezettudat affektív tartománya nem nélkülözheti:

- a természeti és környezeti értékek megőrzésére és védelmére való törekvést;
- a felelős állampolgári viszonyulást;
- a kreativitást.

A környezettudatosság a cselekvésben, az erkölcsös magatartásban realizálódik:

- a környezetóvó, az élő természet fennmaradását a társadalom fenntartható fejlődését elősegítő életvitelben;
- az egyéni és közös tettekért való felelősségvállalásban;
- a természeti és környezeti értékek megőrzésében, gyarapításában;
- a környezettel kapcsolatos állampolgári kötelességek és jogok gyakorlásában.” (Kováts-Németh, 2010, 106. old.)

2.3.A környezetpedagógia célja és feladata

A megfelelő szemlélet és magatartás kialakításának, a szocializációnak az egyik legfontosabb és leghatékonyabb eszköze az oktatás a nevelés, a képzés, melyet az ENSZ Fenntartható Fejlődés Bizottságának Gazdasági és Társadalmi Tanácsa a következőképpen fogalmazott meg 1998-ban: „Az oktatás a húzó ereje annak az érték-és gondolkodásváltásnak, ami elvezet a viselkedés megváltozásához.” (Czippán, 2002, 137-142. old)

2. ábra: A környezetpedagógia társtudományai (Kováts-Németh, 2010)

„A környezetpedagógia az a tudomány, mely elősegíti a problémák felismertetését és az értékek újrateremtését. A Környezetpedagógia olyan integrált tudomány, amely az adott természeti-társadalmi környezetben jelentkező globális kihívásokra keres és kínál megoldásokat az ökológiai egyensúly fenntartása érdekében, hogy az egyén a természeti-társadalmi környezeti kihívásokra konstruktív válaszokat tudjon adni. A fenntarthatóság alappillérei a társadalom, a környezet és a gazdaság. A társadalomban, gazdaságban, a teremtett és mesterséges környezetben megjelenő egyedi és általános konfliktusokat a környezet gazdaságtan tárja fel.” (Kováts-Németh, 2010, 190.old) A környezetpedagógia társtudományait a 2. ábra szemlélteti.

3. PEDAGÓGIAI PROGRAMOK VIZSGÁLATA

3.1. Győr-Moson-Sopron és Tolna megye közoktatási intézményeinek pedagógiai programjainak vizsgálata

Az iskolák tanórán kívüli kereteiben is szükséges a hulladékkezelés-gyűjtés gyakorlati és mindennapi használata a környezetbarát attitűd kialakítása érdekében. Minden iskola rendelkezik pedagógiai programmal, melynek szerves részét képezi a környezeti nevelési program. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének 57. közgyűlése 2002. december 20-án a 2005–2014 közötti évtizedet a Fenntarthatóságra nevelés évtizedének nyilvánította. Vagyis a nemzetközi közösség egy teljes évtizedet szán annak a célnak az elérésre, hogy az oktatás minden szintjét és formáját áthassák a fenntarthatóság, a környezet- és az egészségvédelem alapértékei. E cél elérését nagymértékben szolgálják az iskolák környezeti- és egészségnevelési programjai. (Kováts-Németh, 2010)

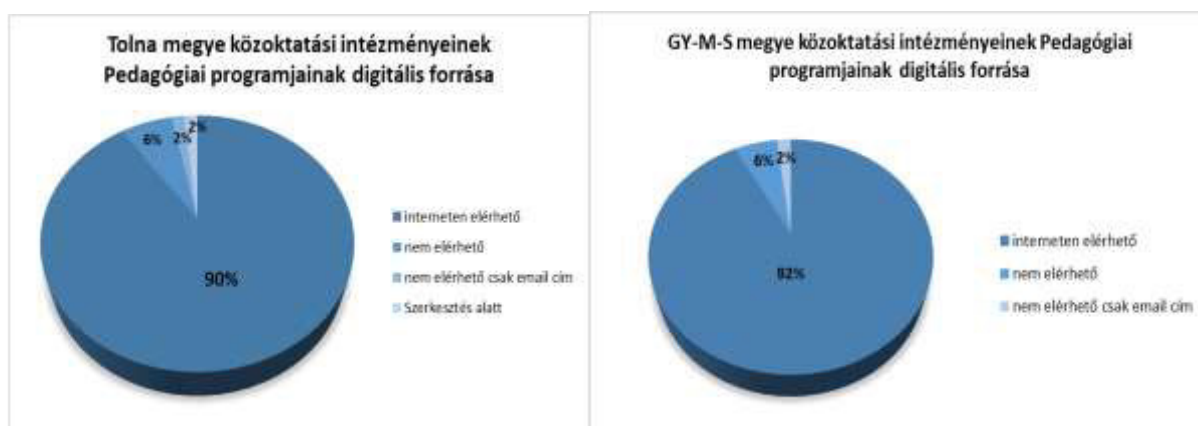
Számos, a világméretű környezeti válság felismerése óta megszületett, nemzetközi és hazai kezdeményezés, jogszabály alapozta meg azt a döntést, hogy a környezeti nevelés kiemelt módon jelenjen meg a közoktatás fejlesztendő területei között. A közoktatásról szóló – többször módosított – 1993. évi LXXIX. törvény 48.§ (3) bekezdése értelmében az iskoláknak – nevelési programjuk részeként – 2004. június 30-ig el kell készíteniük környezeti nevelési programjukat.

A vizsgált két megye területén összesen 215 közoktatási intézmény (az óvodákon kívül), ezen belül Győr-Moson-Sopron megyében 153, Tolna megyében 62 található.

Internetes forrásokból kigyűjtöttem az intézmények pedagógiai programjait, majd táblázatos formában rendszereztem az adatokat az alábbi szempontok szerint:

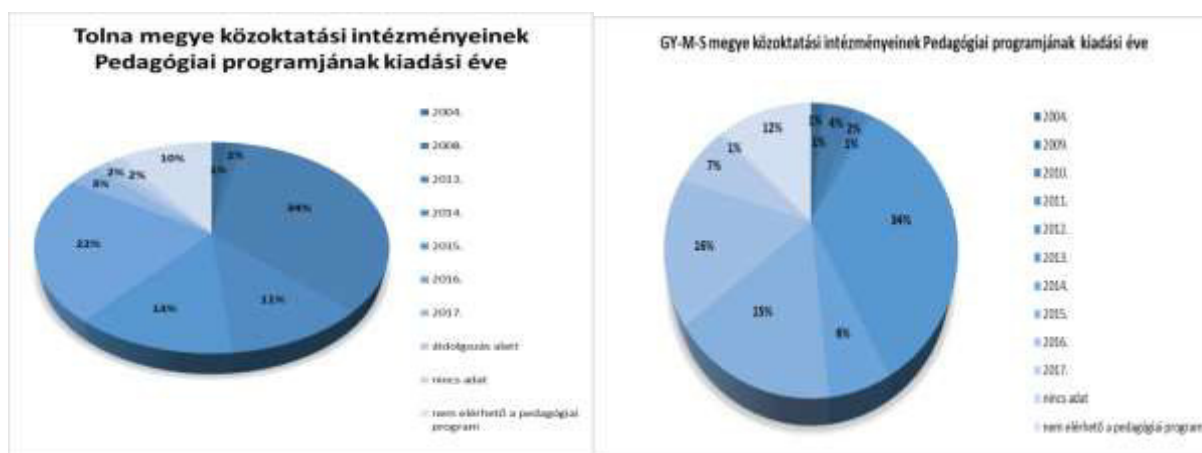
- település neve;
- intézmény neve;
- a pedagógiai program internetes forrása;
- a program kiadás/módosításának éve;
- a „környezeti nevelés” téma megjelenik-e;
- a „szelektív hulladékgyűjtés” téma megjelenik-e;
- szerveznek-e téma-és jeles napokat;
- tartalmaz-e projekthetek programokat;
- megjelenik-e az erdei iskola;
- jelen van-e a közösségi szolgálat;
- mihez kapcsolódva jelenik meg a program témája (pl. iskolai egészségneveléssel együtt).

A vizsgálatom első lépéseként interneten tájékoztam a pedagógiai programok felől. A két megyében közel azonos arányban (~90%) megtalálható digitális formában a világhálón az iskolák pedagógiai programja. Optimális esetben minden iskola rendelkezik saját weblappal, ezért a dokumentáció feltöltésére is lenne lehetőség.

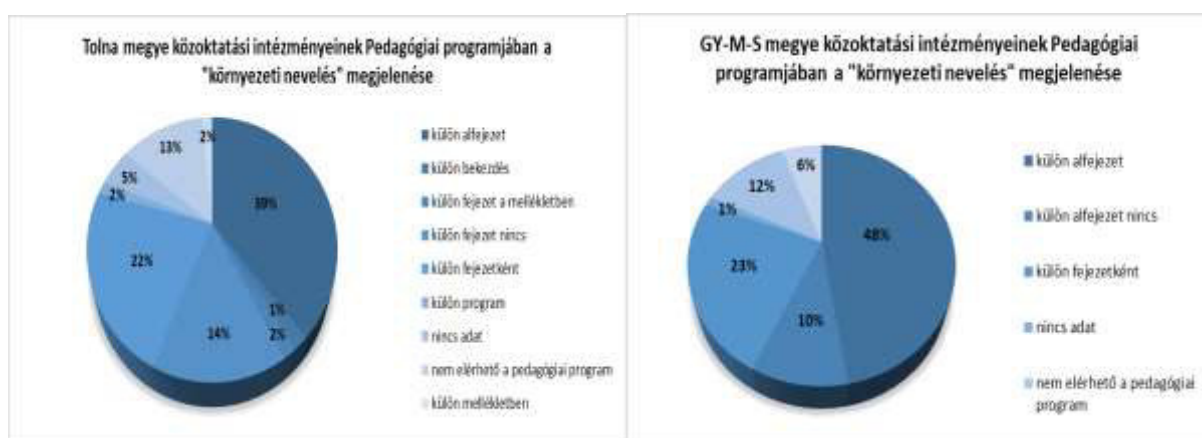
3. ábra Győr-Moson Sopron és Tolna megye megye közoktatási intézményeinek Pedagógiai programjainak digitális forrásainak elérhetősége

A kiértékelt adatok alapján elmondható, hogy a jogszabályi feltételeknek megfelelnek ugyan az iskolák pedagógiai programjai, viszont előfordul – ha kis százalékban is -, hogy a kiadást követően nem került frissítésre az adott program. A dokumentációk közel negyedében öröndetes eredmény, hogy az elmúlt évben új verziókat készítettek, vagy még éppen átdolgozás alatt vannak az adott intézmény pedagógiai programjai. A pedagógiai programok ~30%-ban már a 2013-as évben készültek.

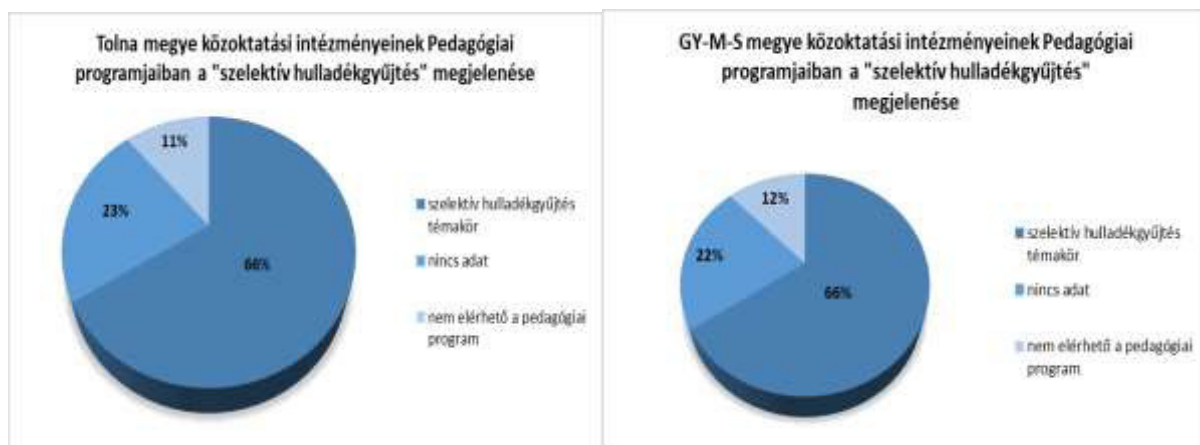
4. ábra Győr-Moson Sopron és Tolna megye közoktatási intézményeinek Pedagógiai programjának kiadási éve

A környezeti nevelés a vizsgált dokumentumok mintegy felénél nem jelenik meg kellő hangsúlyossággal. Győr-Moson-Sopron megy esetében viszont a vizsgált programok mintegy 48%-ban külön alfejezetként foglalkoznak a környezeti neveléssel, míg ez az arány Tolna megye esetén 39%. A feldolgozott dokumentációk közül kiemelnék egy példaértékű intézményt, a Dombóvári Illyés Gyula Gimnáziumot, melynek pedagógiai programjában külön fejezetként, mintegy 10 oldalon keresztül jelenik meg a környezeti nevelés, azon belül pedig több területen foglalkoznak iskolán belüli és kívüli színtereken, rendezvényeken is a hulladék témakörével.

5. ábra Győr-Moson Sopron és Tolna megye közoktatási intézményeinek Pedagógiai programjában a "környezeti nevelés" megjelenése

A feldolgozott adatok alapján látszik, hogy azonos arányban, 66%-ban jelenik meg a programokban a szelektív hulladékgyűjtés témaköre. Ez még mindig kevésnek mondható. Célszerű lenne minden programban megfogalmazni és a gyakorlatban kivitelezni a hulladékgazdálkodási ismereteket. A hulladék gyűjtésével a komposztálás, az iskolai elemgyűjtés és a kommunális szelektív hulladékgyűjtés, valamint az irodai szelektív papírgyűjtés keretében is kitérnek.

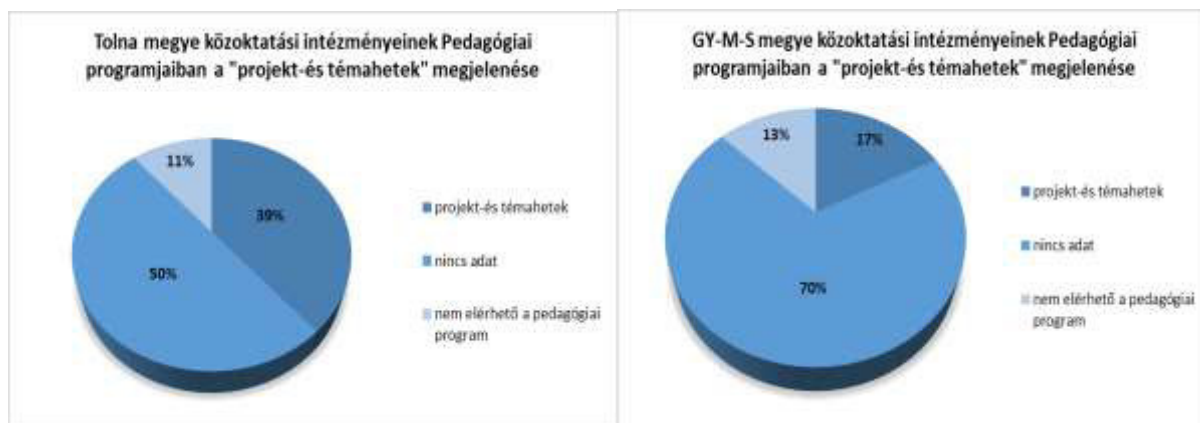
6. ábra: Győr-Moson-Sopron és Tolna megye intézményeinek pedagógiai programjában a „szelektív hulladékgyűjtés” megjelenése

Kiváló lehetőség a környezeti nevelésre a témnapok, jeles napok pl. a Föld napja, Madarak és fák napja, projekt-és témahetek alkalmával rendezett programok. Az iskolán belüli és kívüli szintek is alkalmasak a környezettudatos szemléletformálásra. A rendezvények keretében szemléletes eszközökkel segíthetik elő a pedagógusok a környezeti attitűdök formálását (feladatok, vetélkedők, üzemlátogatások stb.)

„A projektoktatás meghatározó módszere a projektmódszer, mely mindig célirányos, problémaorientált, a tanulók érdeklődésére, aktív tevékenységére épít” (Kováts-Németh, 2010, 210. old.) A projekthetek alkalmával több környezeti kérdéskört járhatnak körbe aktív, kooperatív közös munkával, miközben ismereteiket elmélyíthetik, kreativitásukat fejleszthetik akár játékos formában is. Minden intézmény számára szükséges lenne beépíteni a pedagógiai programba ezen lehetőségeket, eseményeket, de a két megye intézményeinek közel felében nem jelenik meg a pedagógiai programban sem a témahetek sem a projekthét opciója.

7. ábra Győr-Moson Sopron és Tolna megye közoktatási intézményeinek Pedagógiai programjában a "téma-és jeles napok" megjelenése

8. ábra Győr-Moson Sopron és Tolna megye közoktatási intézményeinek Pedagógiai programjában a "projekt-és témahetek" megjelenése

A közoktatási intézmények kiemelten fontos feladatának számít, hogy a diákok szemléletén alakítsanak, egészségfejlesztő módszerekkel egészségi állapotukat, környezettudatos magatartásukat folyamatosan erősítsék, fejlesszék.

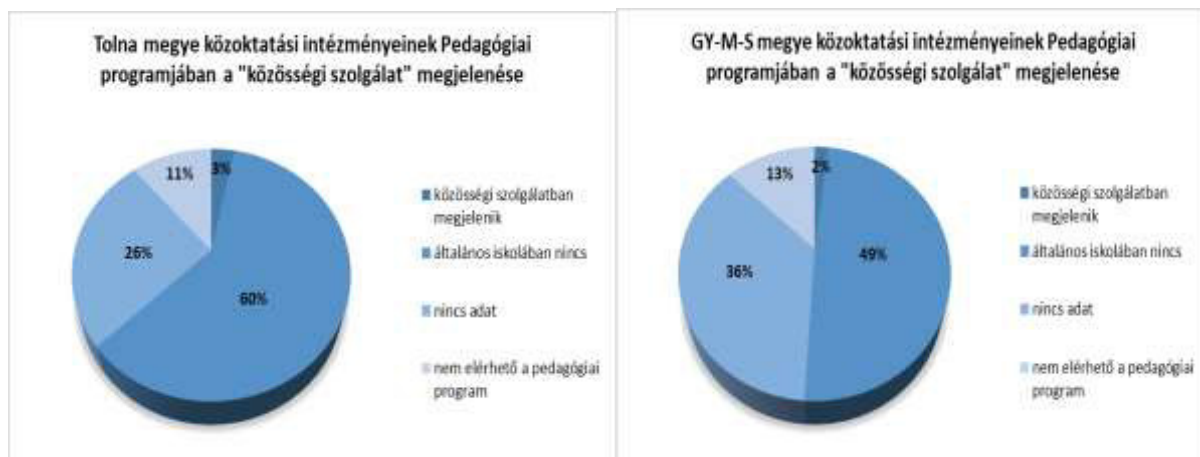
Célja, hogy a szemléletformálást minden tantárgyban és minden iskolán kívüli programon elérjék, hogy diákjaik ne elszigetelt ismereteket szerezzenek, hanem egységes egészként lássák a természetet, s benne az embert. A közoktatási intézmények nevelési munkája, így egészségnevelési munka céljainak eléréséhez elengedhetetlen feltétel, hogy az iskolai élet résztvevői egymással, valamint külső intézményekkel, szervezetekkel jó munkakapcsolatot, együttműködést alakítsanak ki. A résztvevők és a közöttük kialakuló együttműködés egyben egészségnevelési munkájuk erőforrása is. Ennek megvalósítására lehetőséget nyújtanak az erdei iskolák, melyek elősegítik a diákok testi és lelki egészségének javítását, a tanórán kívüli foglalkozások változatosságának és hatékonyságának javítását. Kiváló példa erre Kováts-Németh Mária 1996-ban vezetésével megkezdődött, a győri Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskola és a Ravazdi Erdészeti együttműködésével létrejött „Erdőpedagógia projekt”. A projekt tartalma olyan komplex témakörök, melyek egy egységként felölelik a természet-és környezet ismereti, a humán és reál tantárgyi témakörök mindegyikét. A projekt három fő modulból áll: Erdő és természet / Környezet és egészség / Helyidentitás-viselkedéskultúra. (Kováts-Németh, 2010)

Tolna megye pedagógiai programjainak mintegy fele, viszont Győr-Moson-Sopron megye közoktatási intézményeinek csupán 32%-a építette be az erdei iskola témakörét a pedagógiai programjában.

9. ábra Győr-Moson Sopron és Tolna megye közoktatási intézményeinek Pedagógiai programjában az "erdei iskola" megjelenése

A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény 6. § (4) bekezdés szerint a középiskola elvégzését közvetlenül követő érettségi vizsgaidőszakban az érettségi vizsgák megkezdésének feltétele ötven óra közösségi szolgálat elvégzésének igazolása. (www.oktatas.hu) A közösségi szolgálat keretében – az erdei iskolai programokhoz hasonlóan az iskolai élet résztvevői külső intézményekkel, ipari és civil szervezetekkel jó munka- és szociális kapcsolatot, együttműködést alakítsanak ki.

10. ábra Győr-Moson Sopron és Tolna megye közoktatási intézményeinek Pedagógiai programjában a "közösségi szolgálat" megjelenése

2014.őszén a Mecsek-Dráva Hulladékgazdálkodási Program keretén belül komoly előrelépés történt az ország legfejlettebb hulladékkezelési rendszerének kialakítása érdekében. A lakosok számára 719 darab komposztláda (mely lehetővé tette a zöldhulladék, otthoni gyűjtését), „kék” és „piros” színű szelektív gyűjtőkonténer került kiosztásra. A „kék” színű 240 l-es edényzeteket a családi házas övezetek részére adták. A Programhoz kapcsolódva a Soproni Egyetem Erdőmérnöki Karának Kitaibel Pál Környezettudományi Doktori Iskola Környezetpedagógiai Doktori Programja keretében Kovács-Németh Mária által vezetett kutatás kérdőíves felmérését végeztük *közösségi szolgálat* keretein belül a dombóvári Illyés Gyula Gimnázium 50 diákjának segítségével. A munkát segítették a Dombóvári Önkormányzat dolgozói, a Mecsek-Dráva Önkormányzati Társulás Alelnöke, illetve a Dombóvári Belvárosi Általános Iskola és az Illyés Gyula Gimnázium tanári kara.

A 20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet 133. § (1) szerint „A középiskola feladata és az intézmény vezetőjének felelőssége a tanuló választása alapján az iskolai közösségi szolgálat megszervezése állami, önkormányzati, civil, nonprofit szervezetnél”. (<https://net.jogtar.hu/>) A közösségi szolgálat keretei között a környezet- és természetvédelmi területen folytatható tevékenység. A környezetvédelem iránt elkötelezett tanulók részére így lehetőség nyílt megismerni a helyi hulladékgazdálkodási rendszer újdonságait. Kiváló példája volt ez a program az oktatási intézmény – a hulladékgazdálkodó szervezet, az önkormányzat és a lakosok közötti interakciónak.

ÖSSZEFOGLALÁS

A környezettudatos szemlélet kialakításának legfontosabb eszköze a környezeti nevelés, melyet már kisgyermekkorban a szülő és a későbbiekben a pedagógus együttes munkája révén jut érvényre. A környezeti válság egyik kulcsfontosságú kérdése a hulladék-elhelyezési probléma, melyet jól átgondolt technológia segítségével és a tudatos fogyasztási szokások megvalósulásával tudunk csökkenteni. Az ismeretek elsajátításának és a környezetbarát attitűdök kialakításának kiváló színtere az iskola. A környezeti nevelés alapvető elve az interdiszciplináris szemlélet, a környezeti válság, a hulladékgazdálkodási ismeretek és gyakorlat pedig napjaink aktuális problémája, melyet minden pedagógiai programba integrálni kellene, és a gyakorlati megvalósulást pénzügyi, tárgyi és személyi feltételek biztosításával lehetővé tenni minden közoktatási intézmény számára.

KÖSZÖNET

Ezúton szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, Dr. habil. Kováts-Németh Mária CSc. Professzor asszonynak, aki szakmai pályafutásom során támogatott és tudásával, útmutatásaival segítette kutatásaim. Köszönet továbbá Bodáné Dr. Kendrovics Rita egyetemi docensnek áldozatos munkájáért. Köszönet a konferencia szervezőinek, akik nélkül a rendezvény nem jöhetett volna létre, és nem utolsó sorban tanárainknak, Családomnak és barátainknak, akik az elmúlt évek alatt támogattak szakmailag és érzelmileg egyaránt.

IRODALOMJEGYZÉK

- Kováts-Németh M. (2010): Az erdőpedagógiától a környezetpedagógiáig. Comenius Kft., Pécs
- Dr. Schiberna E. – Dr. Stark M. (2011): Erdőpedagógia az erdészeti felsőoktatásban. In: Kováts-Németh Mária: Együtt a környezetért. Palatia Nyomda Kiadó Kft., Győr
- Szarka L. (2011): Globális kihívások. In: Kováts-Németh Mária: Együtt a környezetért. Palatia Nyomda Kiadó Kft., Győr
- Simon R. (2011): Köszöntő. In: Kováts-Németh Mária: Együtt a környezetért. Palatia Nyomda Kiadó Kft., Győr
- Jávor B. (2010): A bioszociális irányzat, a mély-ökológia és a Gaia-elmélet. In: Nyéki Kálmán (szerk.): Bioetika és környezeti etika II. Kiadja a Család, Ifjúság és Bioetika Intézet Alapítvány, Budapest
- Farkas P. (2010): Globális és lokális érdekek és értékek konfliktusai. In: Nyéki Kálmán (szerk.): Bioetika és környezeti etika II. Kiadja a Család, Ifjúság és Bioetika Intézet Alapítvány, Budapest
- Bándi Gy.(2010): Környezeti etika. In: Nyéki Kálmán (szerk.): Bioetika és környezeti etika II., Kiadja a Család, Ifjúság és Bioetika Intézet Alapítvány, Budapest
- <http://www.kvvm.hu/index.php?pid=139&sid=140> (2018.05.06.)
- <http://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1200185.TV> (2018.05.06.)

Karcza M.(1999): A környezetvédelem jogi, politikai összefüggései. In Nánási Irén (szerk.): Humánökológia–A természetvédelem, a környezetvédelem és az embervédelem tudományos alapjai és módszerei. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest

Bándi Gy. (2004): Környezetjog. Osiris Kiadó, Budapest

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99500053.tv> (2018.05.06.)

Somogyi A. (2011): Önkormányzatok a környezet védelméért - a 3. Nemzeti Környezetvédelmi Program megvalósulása az Önkormányzatok körében. In Kováts-Németh Mária (szerk.): Együtt a környezetért. Palatia Nyomda és Kiadó Kft., Győr

Bartha P. (2014): Környezet és éghajlatváltozás elleni küzdelem. In Marján Attila (szerk.): Magyarország első évtizede az Európai Unióban 2004-2014. Kiadja a Nemzeti Községi Egyetem, Pharma Press Kft., Budapest

Czippán K. (2002): Az oktatás szerepe. In Pálvölgyi Tamás-Nemes Csaba-Tamás Zsuzsanna (szerk.): Vissza vagy hova – útkeresés a fenntarthatóság felé Magyarországon. Tertia Kiadó, Budapest

https://www.oktatas.hu/kozneveles/erettsegi/gyik_uj?itemNo=1 (2018.05.06.)

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1200020.EMM> (2018.05.06.)

Győr-Moson-Sopron megye pedagógiai programok (2017.08.07-2017.08.10)

[Http://www.zrinyi-abda.sulinet.hu/dokumentumok.htm](http://www.zrinyi-abda.sulinet.hu/dokumentumok.htm)

[Http://www.agfalvisuli.hu/dokumentumok](http://www.agfalvisuli.hu/dokumentumok)

[Https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR.../7580](https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR.../7580)

[Http://szentlaszloisk.hu/helyi-pedagogiai-program/hpp](http://szentlaszloisk.hu/helyi-pedagogiai-program/hpp)

[Https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR.../8956](https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR.../8956)

[Http://bezenyeiskola.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=5&Itemid=3&lang=hu](http://bezenyeiskola.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=5&Itemid=3&lang=hu)

[Https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR.../13406](https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR.../13406)

[Http://www.nmi.hu/hu/Kozerdeku-adatok](http://www.nmi.hu/hu/Kozerdeku-adatok)

[Http://www.kossuth-](http://www.kossuth-)

<csorna.hu/docs/Pedag%F3giai%20Program%20GYSZSZC%20Csornai%20Kossuth%20Lajos%20Szakk%F6z%E9piskol%E1ja203038.pdf>

[Http://csamio.hu/web/2013_2014/PEPO.pdf](http://csamio.hu/web/2013_2014/PEPO.pdf)

[Http://www.csukas.sulinet.hu/kozveteteli/2016/pepo2017-06-30.pdf](http://www.csukas.sulinet.hu/kozveteteli/2016/pepo2017-06-30.pdf)

[Http://rakoczicsorna.hu/wp-content/uploads/2014/11/pedagogoiaprogram2013.pdf](http://rakoczicsorna.hu/wp-content/uploads/2014/11/pedagogoiaprogram2013.pdf)

[Https://www.hunyadicsorna.hu/iskolai-dokumentumok/4](https://www.hunyadicsorna.hu/iskolai-dokumentumok/4)

[Http://aranycsorna.uw.hu/](http://aranycsorna.uw.hu/)

[Http://darnosuli.atw.hu/](http://darnosuli.atw.hu/)

[Https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR.../5935](https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR.../5935)

[Http://www.iskoladunaszeg.byethost12.com/pepo.Html](http://www.iskoladunaszeg.byethost12.com/pepo.Html)

[Http://www.ecsiskola.hu/iskola/images/stories/dokumentumok/dokumentumok/pedagogiai_program/01_nevelesi_program.pdf](http://www.ecsiskola.hu/iskola/images/stories/dokumentumok/dokumentumok/pedagogiai_program/01_nevelesi_program.pdf)

E-mail: efaluE-mailfreemail.hu

[Http://www.enese.sulinet.hu/letolt.htm](http://www.enese.sulinet.hu/letolt.htm)

[Http://www.kiralyiskola.hu/iskolai-dokumentumok/](http://www.kiralyiskola.hu/iskolai-dokumentumok/)

[Http://www.gymsmoamk.hu/tanev_2016-2017/alapdok.Html](http://www.gymsmoamk.hu/tanev_2016-2017/alapdok.Html)

[Http://docplayer.hu/15745034-A-babos-jozsef-tersegi-altalanos-iskola.Html](http://docplayer.hu/15745034-A-babos-jozsef-tersegi-altalanos-iskola.Html)

[Http://iskola.fertorakos.hu/wp-content/uploads/2016/05/Pedagogiai_Program.pdf](http://iskola.fertorakos.hu/wp-content/uploads/2016/05/Pedagogiai_Program.pdf)

[Http://www.fertoszentmiklosiskola.hu/dokumentum/pedagogiai_program_d2in.pdf](http://www.fertoszentmiklosiskola.hu/dokumentum/pedagogiai_program_d2in.pdf)
[Http://www.fertoszeplak.hu/images/stories/pdf/iskola_pedagogiai_program_2016_17.pdf](http://www.fertoszeplak.hu/images/stories/pdf/iskola_pedagogiai_program_2016_17.pdf)
[Http://szechenyigonyu.hu/pedagogiai-program](http://szechenyigonyu.hu/pedagogiai-program)
 E-mail: iskola@altisk-gyarmat.sulinet.hu
[Http://www.gyur-tarsulas.sulinet.hu/](http://www.gyur-tarsulas.sulinet.hu/)
[Http://muhelyiskola.hu/downloadmanager/details/id/7/m/16](http://muhelyiskola.hu/downloadmanager/details/id/7/m/16)
[Http://www.kliszi.hu/doc/pedagogiai_program_kliszi_2015.pdf](http://www.kliszi.hu/doc/pedagogiai_program_kliszi_2015.pdf)
[Http://www.czuczor.hu/kozlemenyek/alapdokumentumok](http://www.czuczor.hu/kozlemenyek/alapdokumentumok)
[Http://www.barossgyor.hu/hun/dokumentumok-informaciok.Htln](http://www.barossgyor.hu/hun/dokumentumok-informaciok.Htln)
[Http://krudy.gyor.hu/dokumentumok/letoltheto-dokumentumok](http://krudy.gyor.hu/dokumentumok/letoltheto-dokumentumok)
[Http://www.deakgyor.hu/images/phocadownload/Dokumentumok/pedprog_deak_2017.pdf](http://www.deakgyor.hu/images/phocadownload/Dokumentumok/pedprog_deak_2017.pdf)
[Https://www.pagisz.eu/?q=pedprogram](https://www.pagisz.eu/?q=pedprogram)
[Http://peterfy.hu/fileadmin/files/Tartalmakhoz-dokumentumok/ped_prog_2015.pdf](http://peterfy.hu/fileadmin/files/Tartalmakhoz-dokumentumok/ped_prog_2015.pdf)
[Http://www.forraswaldorf.hu/userfiles//Pedag%C3%B3giai_program_2017.pdf](http://www.forraswaldorf.hu/userfiles//Pedag%C3%B3giai_program_2017.pdf)
[Http://www.fundamentumiskola.hu/](http://www.fundamentumiskola.hu/)
[Http://gyakorloiskola.sze.hu/pedagogiai-program-1](http://gyakorloiskola.sze.hu/pedagogiai-program-1)
[Http://www.specialis-gyor.sulinet.hu/wp-content/uploads/2017/05/szaboky_pedagogiai_program_2017.pdf](http://www.specialis-gyor.sulinet.hu/wp-content/uploads/2017/05/szaboky_pedagogiai_program_2017.pdf)
[Http://www.veresp-gyor.sulinet.hu/uploads/33/Pedagogiai_Program_2016.pdf](http://www.veresp-gyor.sulinet.hu/uploads/33/Pedagogiai_Program_2016.pdf)
[Http://www.gyorikonzi.hu/images/stories/letoltes/2016_17/pp_2017.pdf](http://www.gyorikonzi.hu/images/stories/letoltes/2016_17/pp_2017.pdf)
[Http://www.bercsenyi.eu/www/](http://www.bercsenyi.eu/www/)
[Http://harangtorony.hu/info/dokumentaciok](http://harangtorony.hu/info/dokumentaciok)
[Http://prohaszka.gyor.hu/sites/default/files/attachment/pp_o_v3.pdf](http://prohaszka.gyor.hu/sites/default/files/attachment/pp_o_v3.pdf)
[Http://www.tulipanosgyor.hu/_alapdokumentumok/pepo.pdf](http://www.tulipanosgyor.hu/_alapdokumentumok/pepo.pdf)
[Http://radoiskola.hu/pdf/pedprogram-2013.pdf](http://radoiskola.hu/pdf/pedprogram-2013.pdf)
[Http://www.moraferenciskola.hu/index.php/iskolankrol/dokumentum/send/6-dokumentumok/7-pedagogiai-program](http://www.moraferenciskola.hu/index.php/iskolankrol/dokumentum/send/6-dokumentumok/7-pedagogiai-program)
[Http://www.fmla.hu/hu/dokumentumok/](http://www.fmla.hu/hu/dokumentumok/)
[Http://www.kazinczy.gyor.hu/web/index.php](http://www.kazinczy.gyor.hu/web/index.php)
[Http://www.nadorgyor.hu/pepo%202016_szept.pdf](http://www.nadorgyor.hu/pepo%202016_szept.pdf)
[Http://www.kmamk.mfgyor.hu/150112_alapdokumentumok/150112_alapdok-kozepisk/150112_pp-kozepisk.pdf](http://www.kmamk.mfgyor.hu/150112_alapdokumentumok/150112_alapdok-kozepisk/150112_pp-kozepisk.pdf)
[Http://www.szkk-gyor.hu/Joomla/index.php/hu/iskola/dokumentumaink/category/30-pedagogiai-program](http://www.szkk-gyor.hu/Joomla/index.php/hu/iskola/dokumentumaink/category/30-pedagogiai-program)
[Http://www.psamk.sulinet.hu/doc/intok/Pedprogram2013.pdf](http://www.psamk.sulinet.hu/doc/intok/Pedprogram2013.pdf)
[Http://www.eotvos-gyor.sulinet.hu/pedagogiai-program/](http://www.eotvos-gyor.sulinet.hu/pedagogiai-program/)
[Http://www.revai.hu/uploads/kovcsab/honlap/ped_prog17.pdf](http://www.revai.hu/uploads/kovcsab/honlap/ped_prog17.pdf)
[Https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR_Info_Publikus/Home/DownloadDocument/17544](https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR_Info_Publikus/Home/DownloadDocument/17544)
[Http://www.jaisz.hu/images/stories/kkl/Pedaggiai_Program.pdf](http://www.jaisz.hu/images/stories/kkl/Pedaggiai_Program.pdf)
[Http://iskola.aporisk.hu/UserFiles/ami_2011_04_22.pdf](http://iskola.aporisk.hu/UserFiles/ami_2011_04_22.pdf)
[Http://hildszki.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=10:pepo&Itemid=1](http://hildszki.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=10:pepo&Itemid=1)
[Http://www.tanceskepzo.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=91&Itemid=181](http://www.tanceskepzo.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=91&Itemid=181)
[Https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR_Info_Publikus/Home/DownloadDocument/11355](https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR_Info_Publikus/Home/DownloadDocument/11355)
[Https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR_Info_Publikus/Home/DownloadDocument/15243](https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR_Info_Publikus/Home/DownloadDocument/15243)

https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR_Info_Publikus/Home/DownloadDocument/9950
<http://barczy-gyor.sulinet.hu/>
https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR_Info_Publikus/Home/DownloadDocument/19198
<http://citycollege.hu/ped.prog.pdf>
<http://www.vocational.hu/index.php/alapdokumentumaink/category>
https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR.../16616
http://www.lloydiskola.hu/LLOYD/dokumentumok_files/PEDAGOGIAI%20PROGRAM%20es%20HELYI%20TANTERVE.pdf
https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR_Info_Publikus/Home/DownloadDocument/1213
https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR_Info_Publikus/Home/DownloadDocument/18618
<http://www.baratisuli.hu/wp-content/uploads/2014/01/pepo-2014-15-%C3%A9rv%C3%A9nyes.pdf>
https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR_Info_Publikus/Home/DownloadDocument/18720
<http://www.szentmartoniskola.hu/pedprog1.pdf>
<http://harkaiskola.uw.hu/pepo2014.pdf>
<http://www.lorincze-hhalom.hu/images/dokumentumok/pepo.pdf>
http://www.hegykoiskola.hu/documents/60/pepo_20161107_ugnx.pdf
E-mail: iskolaivanE-mailpetecom.hu
<http://www.korzetiiskola.hu/images/kilencedik/pedag%F3giai%20program%202015.12.pdf>
http://www.pali-kapuvár.sulinet.hu/dok/letoltheto_programok/pp.pdf
http://www.kapuvár.hu/onkormanyzat/ules/?doc4_op=download&doc4_id=625&doc4_fid=2638
<http://www.felsobuki.sulinet.hu/dokument/pedprog.pdf>
http://www.ipari-kapuvár.sulinet.hu/files/PEDAGOGIAI_PROGRAM.pdf
www.kimle.hu/docs/egyebek/508.get
<http://kisbajcsiskola.hu/images/dokumentumok/pepo.pdf>
https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR_Info_Publikus/Home/DownloadDocument/10734
http://www.nakovich.hu/wp-content/uploads/2014/09/NAKOVICH_pedag%C3%B3giai_program_2013-2017.pdf
https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR.../12556
<http://www.kunszigetiskola.hu/hun/alapdokumentumaink.Htm>
<https://lebeny.hu/download/120/pedagogiai-program-1499868588doc>
<http://www.levelsuli.hu/PDF/pedagogiaiprg.pdf>
sulilovo.sulinet.hu/PEPO%202004.doc
https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR.../18522
http://misk.sulinet.hu/iskdoc/pedpr_2014.pdf
<http://www.fekete-mmovar.sulinet.hu/ped-prg.pdf>
http://www.ujhelyiiskola.hu/ped_prog.pdf
<http://www.kossuthmovar.hu/oldalok/iskolaidokumentumok/letoltesek/Pedag%C3%B3giai%20Program.pdf>
<http://eltes.hu/adatok/dokumentumok/pepo20170505.pdf>
http://www.halleriskola.hu/szakisk/images/kozveteteli_lista/pp_2017.pdf
<http://www.moraiskola.hu/?page=91>
<https://drive.google.com/drive/folders/0BwYrTW6Ogaj-LUt3Q3JYaDdmNkk>

<https://www.bolyai-oktatas.hu/index.php/iskola/hivatalos/kozveteteli-lista-2016-2017/download/34-gyaszsz-bolyai-pedag-gia-program-2016-2017>
https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR_Info_Publikus/Home/DownloadDocument/5857
http://szi-iskola.shp.hu/hpc/web.php?azonosito=szi-iskola&oldalkod=kozerdeku_informaciok_TXfl
http://www.msziiskola.hu/szmsz_pepo_hrend/pepo14.htm
http://cenksuli.honlapepito.hu/tarhely/cenksuli/dokumentumok/nagycenk_pp_2013_honlapra.pdf
<http://www.nagyszentjanos.hu/pages/documents/iskola/45/dokumentumtar>
http://www.pilinszky-nyul.eu/_pdfdocs/dokok/Ped_Prog_2013.pdf
http://www.ottevenyiskola.sulinet.hu/images/dokumentumok/pedagogiai_program_2016.pdf
http://szbi.hu/wp-content/uploads/2015/11/pp_2015.pdf
https://www.phbences.hu/sites/default/files/csatolt_anyagok/1065/pep2013.pdf
https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR.../17118
http://peresztegisuli.lapunk.hu/tarhely/peresztegisuli/dokumentumok/201611/peresztegi_alt_isk_pedagogiai_programja.pdf
https://www.dropbox.com/s/td7tgsl65hqgx0z/Pedag%C3%B3giai%20Program2017_03_27.doc?dl=0
<http://files.moraferencaltalanosiskola.webnode.hu/200002387-7259873554/RMF%C3%81I%20Pedag%C3%B3giai%20Program.pdf>
<http://iskola.sokoropatka.hu/pp.pdf>
<http://soproniszig.hu/files/files/3melleklet.pdf>
http://vasvill.hu/?page_id=66
http://www.rothszki.hu/wp-content/uploads/2015/03/PEDP-2016_augusztus-ROTH-LIPPAI.pdf
<http://www.kozmutza.hu/>
<http://www.tothantal.hu/dl/pedprg.pdf>
http://petofisopron.hu/?page_id=597
<http://www.svk.hu/>
<http://www.danubius-iskola.hu/wp-content/uploads/2010/06/pedprogam2010.pdf>
<http://lacknersuli.hu/category/c69-iskolankrol/pedagogiai-program-c69-iskolankrol/>
http://soproniszc.hu/wp-content/uploads/2017/05/Handler_legitim%C3%A1ci%C3%B3val.pdf
<http://hunyadi.sopron.hu/?nyelv=hu&he=suli&id=52>
http://fenyoter.sopron.hu/wp-content/uploads/2014/02/01_pedag%C3%B3giai-program-2013-v0_3.pdf
http://www.gardonyi-sopron.sulinet.hu/iskolank/pedagogiai_program_sopron_gardonyi.pdf
<http://deakisk.sulinet.hu/index.php/iskolankrol/dokumentumok/pedagogiai-program>
<https://eotvos.sopron.hu/dokumentumok>
http://sztorsolya.hu/images/03_dokumentumok/pedprog2013.pdf
<http://www.fay.sopron.hu/>
<http://www.doborjani.sopron.hu/letoltes/pedprog.pdf>
http://www.iskola-shorpacs.hu/templates/jm-university/dokumentumok/PED_PROGRAM.pdf
http://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR_Info.../9232
<http://www.sztanna-szany.sulinet.hu/wp-content/uploads/2016/01/pp.pdf>
http://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR_Info.../4149
http://tapiskola.hu/e107_files/downloads/pedprogram.pdf
https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR.../17522

[Http://szelence.fw.hu/csokonai/doku/PDF/PEPO_077001_20151216.pdf](http://szelence.fw.hu/csokonai/doku/PDF/PEPO_077001_20151216.pdf)
[Http://www.kisfaludy-tet.sulinet.hu/images/cikkekhez/dokumentumok/pedagogiaiprogramtet.pdf](http://www.kisfaludy-tet.sulinet.hu/images/cikkekhez/dokumentumok/pedagogiaiprogramtet.pdf)
www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR_Info.../5799
https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR_Info_Publikus/Home/DownloadDocument/16647

Tolna megye pedagógiai programok (2017.08.11-2017.08.14)

[Http://www.aparhantiskola.hu/wp-content/uploads/2015/11/dokumentum_pedag%C2%A2giai-program.pdf](http://www.aparhantiskola.hu/wp-content/uploads/2015/11/dokumentum_pedag%C2%A2giai-program.pdf)
[Http://www.iskola.bata.hu/dokumentumaink/2014/pedagogiai-program.pdf](http://www.iskola.bata.hu/dokumentumaink/2014/pedagogiai-program.pdf)
[Http://www.gezagimi.hu/gimnazium/keretek.Html](http://www.gezagimi.hu/gimnazium/keretek.Html)
[Http://www.facankert.hu/iskola.htm](http://www.facankert.hu/iskola.htm)
[Http://www.pseg.hu/wp-content/uploads/pdf/pseg_pedprogram.pdf](http://www.pseg.hu/wp-content/uploads/pdf/pseg_pedprogram.pdf)
[Http://vmisk.hu/download/ac64a8240054f216/npp2014-2015..pdf](http://vmisk.hu/download/ac64a8240054f216/npp2014-2015..pdf)
www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR_Info.../2718
[Http://biborveg-decs.hu/pedagogiai-program.Html](http://biborveg-decs.hu/pedagogiai-program.Html)
[Http://www.jozsefa-dombovar.hu/wp-content/uploads/2013/09/DJA%C3%81I-k%C3%B6rnyezeti-nev.-pr.pdf](http://www.jozsefa-dombovar.hu/wp-content/uploads/2013/09/DJA%C3%81I-k%C3%B6rnyezeti-nev.-pr.pdf)
[Http://www.szentorsolyadombóvár.hu/dok/pp_2014.pdf](http://www.szentorsolyadombóvár.hu/dok/pp_2014.pdf)
[Http://belvarosi.apok.hu/dokumentum/pedprogram.pdf](http://belvarosi.apok.hu/dokumentum/pedprogram.pdf)
[Http://www.illyes-dombovar.hu/pedprogram.pdf](http://www.illyes-dombovar.hu/pedprogram.pdf)
[Http://esterhazydombovar.hu/docs/alapdokumentumok/HEMI_pedagogiai_program.pdf](http://esterhazydombovar.hu/docs/alapdokumentumok/HEMI_pedagogiai_program.pdf)
<https://drive.google.com/file/d/0B5hFoG2ScrKueExUWVFRYWNgekU/view>
[Http://www.dbmiskolac.hu/dbmmoni/wp-content/uploads/2014/03/Pedag%C3%B3giai-program-1.pdf](http://www.dbmiskolac.hu/dbmmoni/wp-content/uploads/2014/03/Pedag%C3%B3giai-program-1.pdf)
[Http://www.drkiskola.hu/doc/DRK-Teleki-Ped-Program.pdf](http://www.drkiskola.hu/doc/DRK-Teleki-Ped-Program.pdf)
[Http://www.dsztgyiskola.hu/adatok/PEPO_uj.pdf](http://www.dsztgyiskola.hu/adatok/PEPO_uj.pdf)
[Http://www.gardonyisuli.hu/folap.Html](http://www.gardonyisuli.hu/folap.Html)
[Http://hunyadi-hogyesz.extra.hu/dokumentumok/pedagogiai_program16.pdf](http://hunyadi-hogyesz.extra.hu/dokumentumok/pedagogiai_program16.pdf)
[Http://hisk.hu/gyonk/wp-content/uploads/2016/10/PEDAGOGIAI_PROGRAM2016.pdf](http://hisk.hu/gyonk/wp-content/uploads/2016/10/PEDAGOGIAI_PROGRAM2016.pdf)
<https://drive.google.com/file/d/0B2OIbdAELSTMTGcxUmhQdDFTUk0/view>
[Http://www.gyorkony.hu/NEW/wp-content/uploads/2014/02/Pedag%C3%B3giai-Program-%C3%BAj.pdf](http://www.gyorkony.hu/NEW/wp-content/uploads/2014/02/Pedag%C3%B3giai-Program-%C3%BAj.pdf)
Áltános Iskola: honlapja nincs; Óvoda: [Http://www.gyulaj.hu/index.php/ovoda2/2015-07-08-18-19-57/181-pedagogiai-programja/236-pedagogiai-programja](http://www.gyulaj.hu/index.php/ovoda2/2015-07-08-18-19-57/181-pedagogiai-programja/236-pedagogiai-programja)
[Http://www.iregisuli.hu/download.php?list.2](http://www.iregisuli.hu/download.php?list.2)
https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR_Info_Publikus/Home/DownloadDocument/24445
<https://duckduckgo.com/?q=%C3%81tal%C3%A1nos+Iskola+m%C3%B3r%C3%A1gy+pedag%C3%B3giai+programha&t=ffhp&ia=web>
[Http://iskola.nagydorog.hu/images/docs/pedagogiai-program.pdf](http://iskola.nagydorog.hu/images/docs/pedagogiai-program.pdf)
[Http://www.nagymanyokiskola.hu/assets/dok/pedagogiai.pdf](http://www.nagymanyokiskola.hu/assets/dok/pedagogiai.pdf)
[Http://w3.enternet.hu/illyeso/dokumentumok.htm](http://w3.enternet.hu/illyeso/dokumentumok.htm)
[Http://www.iskola.ocsény.hu/dokumentumok_elemei/2016/pedagogiai-program.pdf](http://www.iskola.ocsény.hu/dokumentumok_elemei/2016/pedagogiai-program.pdf)
https://www.eszi.hu/static/dokumentumtar/PP2016/PP_2017-06.pdf
https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR_Info_Publikus/Home/DownloadDocument/23423
https://vakbottyangimnazium.hu/managed_files/Dokumentumt%C3%A1r/Pedag%C3%B3giai%20program.pdf

[Http://rakoczipaks.hu/files/pedprogram_2014.pdf](http://rakoczipaks.hu/files/pedprogram_2014.pdf)
[Http://deak.paks.hu/dokumentumok/cat_view/68-pedagogiai-program](http://deak.paks.hu/dokumentumok/cat_view/68-pedagogiai-program)
[Http://www.baloghakatisk.hu/attachments/PedagogiaiProgram2016.pdf](http://www.baloghakatisk.hu/attachments/PedagogiaiProgram2016.pdf)
[Http://www.vakbottyan-stornya.sulinet.hu/Pedagogiaiprogram/1.%20PMP%20altalanos.pdf](http://www.vakbottyan-stornya.sulinet.hu/Pedagogiaiprogram/1.%20PMP%20altalanos.pdf)
[Https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info/!KIR_Info_Publikus/Home/DownloadDocument/6656](https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info/!KIR_Info_Publikus/Home/DownloadDocument/6656)
[Https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info/!KIR_Info_Publikus/Home/DownloadDocument/22164](https://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info/!KIR_Info_Publikus/Home/DownloadDocument/22164)
[Http://ibela.sulinet.hu/gimnazium/sites/default/files/ibela_PP2015-korny_nev_prog.pdf](http://ibela.sulinet.hu/gimnazium/sites/default/files/ibela_PP2015-korny_nev_prog.pdf)
[Http://www.edutop.eoldal.hu/file/59/pedagogiai-program-edutop-iv.-modositas2015.pdf](http://www.edutop.eoldal.hu/file/59/pedagogiai-program-edutop-iv.-modositas2015.pdf)
[Http://www.dienessuli.hu/letoltes/adatok/PP%202014_10_15_A.pdf](http://www.dienessuli.hu/letoltes/adatok/PP%202014_10_15_A.pdf)
[Http://old.gyakorlo.igyk.pte.hu/files/tiny_mce/gyakorloiskola/pedagogiai_program.pdf](http://old.gyakorlo.igyk.pte.hu/files/tiny_mce/gyakorloiskola/pedagogiai_program.pdf)
[Http://garaysuli.hu/wp-content/uploads/2016/05/Nevel%C3%A9si-program-2013.pdf](http://garaysuli.hu/wp-content/uploads/2016/05/Nevel%C3%A9si-program-2013.pdf)
[Http://www.garayj.sulinet.hu/oldalok/oktatas/pedproguj.pdf](http://www.garayj.sulinet.hu/oldalok/oktatas/pedproguj.pdf)
[Http://esely.baptistaoktatas.hu/file/list_e/335/file/pp-2017.pdf](http://esely.baptistaoktatas.hu/file/list_e/335/file/pp-2017.pdf)
[Https://app.box.com/s/m7lxikwq8v9h4f2b0qhm](https://app.box.com/s/m7lxikwq8v9h4f2b0qhm)
[Http://www.bisz.sulinet.hu/docs/PEDAGOGIAI_PROGRAM_2016.pdf](http://www.bisz.sulinet.hu/docs/PEDAGOGIAI_PROGRAM_2016.pdf)
[Http://comeniusiskola.hu/pedagogiai-program.Html](http://comeniusiskola.hu/pedagogiai-program.Html)
[Http://docplayer.hu/1500794-Szekszardi-kolping-iskola-pedagogiai-program.Html](http://docplayer.hu/1500794-Szekszardi-kolping-iskola-pedagogiai-program.Html)
[Http://www.euszt.szltiszk.hu/downloads/pedagogiai.prog.2016.2017.pdf](http://www.euszt.szltiszk.hu/downloads/pedagogiai.prog.2016.2017.pdf)
[Http://sztjosef.t-online.hu/doksik/legujabbspedprog.pdf](http://sztjosef.t-online.hu/doksik/legujabbspedprog.pdf)
 nem elérhető- csak email cím
[Http://www.wosinskyiskola.hu/wosinsky/files/Pedag%C3%B3giai%20program.pdf](http://www.wosinskyiskola.hu/wosinsky/files/Pedag%C3%B3giai%20program.pdf)
[Http://www.szaraigimi.hu/dokumentumok.htm](http://www.szaraigimi.hu/dokumentumok.htm)
www.vardomb.hu/images/Files/IskPedagogiaiProg.doc
[Http://docplayer.hu/24102649-Pedagogiai-program-zombai-altalanos-es-alapfoku-muveszeti-iskola-pedagogiai-programja.Html](http://docplayer.hu/24102649-Pedagogiai-program-zombai-altalanos-es-alapfoku-muveszeti-iskola-pedagogiai-programja.Html)